

T.C.

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK PROGRAMI

TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROJESİ

MUSTAFA KUTLU'NUN ESERLERİNDE

MANEVİ İYİ OLUŞLUK

Zübeyya TOPÇU

DENİZLİ, 2024

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK PROGRAMI
TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROJESİ

MUSTAFA KUTLU'NUN ESERLERİNDE
MANEVİ İYİ OLUŞLUK

Zübeyya TOPÇU

Danışmanı

Doç. Dr. Ali ÖNCÜ

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ İLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MANEVİ DESTEK VE REHBERLİK TEZSİZ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DÖNEM PROJESİ BAŞLIĞI

MUSTAFA KUTLU'NUN ESERLERİNDE
MANEVİ İYİ OLUŞLUK

Zübeyya TOPÇU

Proje Danışmanı: Doç. Dr. Ali ÖNCÜ

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Tezsiz Yüksek Lisans Programı: Manevi Destek ve Rehberlik

Zübeyya TOPÇU tarafından hazırlanan “Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Manevi İyi Oluşluk” adlı tezsiz yüksek lisans dönem projesi danışmanlığında hazırlanmış olup tarihinde son kontrolü yapılarak Pamukkale Üniversitesi İslam İlimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Manevi Destek ve Rehberlik tezsiz yüksek lisans dönem projesi olarak Kabul edilmiştir.

İmza

Danışman

Doç. Dr. Ali ÖNCÜ

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nuntarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Harun ABACI

Enstitü Müdürü

BEYAN

Bu projenin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Zübeyya TOPÇU

ÖNSÖZ

Bu çalışmama eserleriyle, şahsiyeti ile ilham kaynağı olan, değerli görüşleriyle ve mütevazılığı ile örnek aldığım, ülkemizin hikâyecilik alanında önde gelen yazarlarından, önemli fikir insanı Mustafa KUTLU hocama şükranlarımı sunarım. Bu araştırmanın ortaya konulmasında hiçbir desteğini esirgemeyip, konu seçiminde yardımcı olan, araştırmamla ilgili her türlü sorunumu çözmeye sürekli yanımda olup cesaretlendiren, tez konusu ve yöntemi noktasında yönlendirmede bulunarak danışmanlığımı üstlenen, yüksek lisans ders döneminde din eğitimi, karakter ve değerler eğitimi konusunu bana sevdiren Doç. Dr. Ali ÖNCÜ hocama çok teşekkür ederim. Önemli fikrî temasları ve yönlendirmeleriyle yüksek lisans ders döneminde akademik yazım ve etikle ilgili kaynaklara ulaşmamda yardımını esirgemeyen Dr. Yasin BOSTAN hocama, edebî derinliğiyle beni yönlendiren ve yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz ŞENTÜRK hocama, gece gündüz demeden her türlü sorumu cevaplayıp bıkmadan beni destekleyen, yüreklendiren, manevi desteğini esirgemeyen Merve CEYLAN'a yine manevi desteğini esirgemeyen Tuğçe KARAKUŞ'a personeli olarak bizlere her türlü imkânı verip akademik çalışmalara ve kendimizi yetiştirmemize imkân tanıyan, geniş kütüphane kaynaklarıyla ilmi çalışmalarımızı kolaylaştıran Diyanet İşleri Başkanlığı'na, her türlü zorluğa, engellere rağmen sönmeyen, içimdeki öğrenme aşkına teşekkürü bir borç bilirim.

Zübeyya TOPÇU

Denizli – 2023

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü Tezsiz Yüksek Lisans Proje Özeti

Projenin Başlığı: Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Manevi İyi Oluşluk	
Projeyi Hazırlayan: Zübeyya TOPÇU	Danışmanı: Doç. Dr. Ali ÖNCÜ
Kabul Tarihi: 20.12.2023	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 30
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri	Programı: Manevi Destek ve Rehberlik
<p>Mustafa Kutlu, 1970 sonrası Türk hikâyeciliğinin öncü yazarları arasındadır. Hikmet ve ahenk unsurlarını merkeze aldığı eserlerinde ülkemizdeki toplumsal değişmeyi incelemiştir. Samimi ve ârifane üslubuyla toplumumuzdaki yozlaşmayı kaleme almış, çözümler sunmuştur. Ülkemizdeki bu değişimi 1980 sonrası eserlerine yansıtarak adeta topluma ayna tutmuştur. Bu bağlamda uzun hikâyeciliğe geçiş dönemiyle birlikte eserlerinde, aşk, varoş hayat, çocukluk, acı, fakirlik konularını ana teması yapmıştır. Hikâyelerinde manevi iyileşmeyi sağlamak için sevgi, yardım severlik, tevekkül, sabır, şükür gibi değerleri ön plana çıkaran yazarımız, dünden bakarak bu günümüze çareler üretmiştir. Bu çalışma da, <i>Uzun Hikâye</i>, <i>Mavi Kuş</i>, <i>Menekşeli Mektup</i>, <i>Tufandan Önce</i>, <i>Chef</i>, <i>Kapıları Açmak</i>, <i>Tufandan Önce</i>, <i>Beyhude Ömrüm</i> ve <i>Rüzgârlı Pazar</i> eserlerindeki manevi değerler incelenmiş, yaşanan toplumsal sorunlara nasıl çare olmuş tespit edilmeye çalışılmıştır. İnsanın beşeri isteklerinin sonunun olmadığını, ulaşmak için çabaladıkça acı ve kederden başka bir şey getirmeyeceğini kurgusal bir dille anlatmaya çalışmıştır. Eserlerindeki karakterler üzerinden dünyevî, gelip geçici heveslerin değil, ruhsal mutluluğu önceleyen erdemlerin insanı mutluluğa götüreceğini vurgulamıştır. Günümüzde kurgusal eserlerin insanların karakterinde ve iç dünyasında etkileri yadsınamaz derecede büyüktür. Kurgusal dünyanın yazılı kaynaklarından olan edebiyat ise bu dünyanın önemli faktörlerindedir. Edebiyat, genellikle insan deneyimleri, duygular, düşünceler ve insanlıkla ilgili evrensel temalar üzerine kurulmuş bir sanat dalıdır. Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliği ise Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Onun hikâyeleri genellikle insanın içsel dünyasına, ahlaki değerlere ve manevi boyutlara odaklanır. Manevi destek, bu bağlamda, okuyuculara hikâyeler aracılığıyla ruhsal bir zenginleşme, düşünsel bir derinlik ve ahlaki bir kavrayış sunma potansiyeli taşır.</p> <p>Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliği genellikle Anadolu'nun köy atmosferini ve geleneksel yaşam tarzını ele alır. Hikâyelerinde insanın içsel dünyasına odaklanarak, manevi değerlere vurgu yapar. Kutlu'nun eserleri, okuyucularına insanın varoluşsal</p>	

sorularına, ahlaki ikilemlere ve maneviyatla ilgili meselelere farklı perspektiflerden bakma imkânı tanır.

Manevi destek, bu hikâyelerin okuyucular üzerinde bıraktığı etkiyi ifade eder. İnsanların yaşamın karmaşıklıkları, ahlaki zorluklar veya manevi arayışlarla baş etmelerine yardımcı olabilir. Kutlu'nun eserleri, okuyuculara güçlü bir etik çerçeve sunarak, yaşamın anlamını arama ve manevi değerlere bağlılık konularında düşünmelerine yardımcı olabilir. Bu bağlamda, edebiyat ve özellikle Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliği, okuyuculara manevi destek sağlama potansiyeline sahiptir.

Anahtar kelimeler:Mustafa Kutlu,Manevi İyi oluşluk, Sabır, Şükür, Tevekkül, Mülakat

Title of the Project: Moral Well-Being in Mustafa Kutlu's Works	
Author: Zübeyya TOPÇU	Supervisor: Doç.Dr. Ali ÖNCÜ
Date: 20.12.2023	Nu. of pages: vii (pretext)+ 30
Department: Philosophy and Theology	Subfield: Moral Support and Guidance
<p>Mustafa Kutlu stands among the pioneering authors of Turkish short stories post-1970. Examining the societal transformation in our country, he focused on elements of wisdom and harmony in his works. Through his sincere and contemplative style, he addressed the corruption in our society and presented solutions. Reflecting the societal change in Turkey, he metaphorically held a mirror to society in his Works from the post-1980 period. In this context, during the transition to long-form storytelling, his Works centered on themes such as love, urban life, childhood, pain, and poverty. The author highlighted values like love, altruism, trust, patience, and gratitude to promote spiritual healing in his stories, offering remedies by looking back at the past for the present. This study explores the moral values in his works, including "<i>Uzun Hikâye</i>," "<i>Mavi Kuş</i>," "<i>Menekşeli Mektup</i>," "<i>Tufandan Önce</i>," "<i>Chef</i>," "<i>Kapıları Açmak</i>," "<i>Tufandan Önce</i>," "<i>Beyhude Ömrüm</i>," and "<i>Rüzgârlı Pazar</i>," aiming to identify how they have served as solutions to contemporary social problems. Mustafa Kutlu conveys, in a fictional language, that human desires are endless and striving for them brings nothing but pain and sorrow. Emphasizing virtues prioritizing spiritual happiness over worldly and transient desires through his characters. Furthermore, he emphasized that the solution lies in adapting our traditional structure to the present day and strengthening it with religious foundations.</p> <p>Literature is generally an art form built upon human experiences, emotions, thoughts, and universal themes related to humanity. Moreover, Mustafa Kutlu's storytelling holds a significant place in Turkish literature. Additionally, his stories often focus on the inner world of individuals, moral values, and spiritual dimensions. In this context, moral support through these stories has the potential to offer readers a psychological enrichment, intellectual depth, and further moral understanding.</p> <p>Furthermore, Mustafa Kutlu's storytelling predominantly addresses the village</p>	

atmosphere and traditional way of life in Anatolia. By concentrating on the inner world of individuals in his stories, he emphasizes moral values. Therefore, Kutlu's works provide readers with the opportunity to contemplate existential questions, moral dilemmas, and matters related to morality from various perspectives.

Moral support, in this context, denotes the impact these stories have on readers. That is, they can assist individuals in dealing with life's complexities, moral challenges, or spiritual quests. Kutlu's works, by offering a robust ethical framework, can prompt readers to reflect on the search for meaning in life and commitment to moral values. In this regard, literature, particularly Mustafa Kutlu's storytelling, has the potential to provide moral support to readers.

Keywords: Mustafa Kutlu, Moral/Spiritual Well-Being, Patience, Gratitude, Trust, Interview

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
II. Araştırmanın Yöntemi	1
III. Araştırmanın Sınırlılıkları	2
BİRİNCİ BÖLÜM	
MUSTAFA KUTLU'NUN HAYATI, ESERLERİ, ŞAHSİYETİ	
1.1. Mustafa Kutlu'nun Hayatı	4
1.2. Mustafa Kutlu'nun Eserleri	6
İKİNCİ BÖLÜM	
MUSTAFA KUTLU'NUN ESERLERİNDE MANEVİ İYİ OLUŞLUK	
2.1. "Manevi İyi Oluşluk" Kavramı	8
2.2. Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Manevi İyi Oluşluk Kavramları	11
2.2.1. Yardımseverlik	11
2.2.2. Sabır	12
2.2.3. Şükür	13
2.2.4. Tevekkül	14
2.2.5. Merhamet	15
2.2.6. Affetmek	17
2.2.7. Aşk	18
2.2.8. Ahlak	20
2.3. Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Manevi İyi Oluşluk Kavramının Topluma Etkisi	21
SONUÇ	25
KAYNAKÇA	25
EK	27

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

D.İ.B	: Diyanet İşleri Başkanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
bk.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
s.	: Sayfa, Sayı
ts.	: tarih yok
vb.	: ve benzeri

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Mustafa Kutlu'nun yazın hayatı, milli-manevi temellerle beslenerek çeşitli evreler geçirmiştir. Geleneksel pencereden bakarak toplumsal sorunları ele almış, karakterler üzerinden Anadolu insanın ruh dünyasını bize yansıtmıştır. Kutlu'nun eserlerini dört dönemde inceleyebiliriz. Bizim inceleyeceğimiz dönem 2000-2007 yılları arasında yayımlanan eserlerinin bulunduğu dönemdir. Bu dönemin özelliği eserlerini uzun hikâye formatında yayınladığı yıllar olmasıdır. Ayrıca çocukluk, aşk, çevre, köy-kasaba-varoş hayatı gibi konuların daha yoğun işlendiği bir dönemdir. İnsan yaşadığı toplumun ürünüdür ve yaşadığı çevre insanın karakterine yansıyacak iyi ya da kötü izleri barındırır. Kutlu eserlerinde iyi-kötü mücadelesini, insanın hayatındaki gelgitleri en ince ayrıntısına kadar analiz etmiştir. Bu çalışma yaşadığı çevre ve toplumun, insanın manevi iyi oluşuna katkılarını inceleyen nitel bir araştırmadır. Sanatın çeşitli dallarında olduğu gibi edebiyat da içinde yaşanan toplumdan doneler barındırır. Bir edebi eser, bazen yazarın dünya görüşünü yansıtırken, bazen de toplumun aynası özelliğindedir. Kutlu'da eserlerinde fertleri gelenek, din, toplum, kültür bağlamında ele alıp, bu değerlerin kişinin manevi yönden değişim ve dönüşümüne etkilerini gözler önüne sermektedir. Çalışmamızda edebi eserlerin barındırdığı ahlaki değerlerin insanın manevi iyi oluşuna katkılarını analiz etmekteyiz.

II. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma Mustafa Kutlu'nun eserlerindeki manevi iyi oluşu incelemek amacıyla literatür taraması ve eser analizi yöntemlerini bir araya getirmektedir. Mustafa Kutlu'nun 2000-2007 yılları arasında kaleme aldığı eserler arasından, manevi iyi oluşun vurgulandığı eserler seçilmiştir. Seçilen eserler, nitel araştırma yöntemiyle detaylı bir şekilde incelenmiştir.

“Nitel araştırma, gözlem ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri ile oluşturulan bir araştırma türüdür. Olayların ve olguların gerçekçi bir ortamda bütüncül bir şekilde incelenmesine yönelik süreci temsil eder. İnsan ve toplum davranışlarını inceler.”¹

¹ “Nitel Araştırma”, *IIENSTITU* (Erişim 28 Ocak 2024).

III. Araştırmanın sınırlılıkları

Bu çalışmanın üzerinde icra edildiği ana kaynak Mustafa Kutlu'nun 2000-2007 arasında kaleme aldığı eserlerdir. Kutlu bu dönemde eserlerinde toplumsal sorunları ve geleneklerin insan hayatına etkilerini edebî bir dille kaleme almıştır. Eserlerinde uzun hikâyeciliği, 2000 yılında yayınladığı “*Uzun Hikâye*” kitabıyla başlamıştır. Eser 1940’lı yılları anlatmaktadır. Yerleşik hayata geçememiş ve çeşitli zorluklar yaşamış Bulgar göçmeni bir ailenin başından geçen olayları anlatmaktadır. Bu hikâyede sosyalistliğin ne olduğunu bilmeden “sosyalist” yakıştırmasıyla yaftalamış olan bir babanın zorluklar içinde ailesine sahip çıkışından bahsedilmektedir. Bu eseri 2001 yılında kaleme aldığı “*Beyhude Ömrüm*” izlemiştir. Baba toprağında güzel bir bahçe yapmak için tüm zorluklara sabırla göğüs geren bir adamın azim ve kibir arasında gelgitlerini konu alan bir eserdir. “*Mavi Kuş*” yazarın deyimi ile “tirene” yetişmek için bir minibüs yolculuğuna çıkan ve her biri birbirinden farklı karakter ve statüde olan yolcuların geleceğe dair umut ve umutsuzluklarını konu alan 2002 yılında yayınlanmış kitabıdır. 2003 yılında yayınlanan “*Tufandan Önce*” kitabı, siyaset-bürokrasi sarmalında yaşanan sıkıntıları temel atma töreni üzerinden ironik bir dille okuyucuya anlattığı bir eserdir. Akabinde 2004 yılında rüzgârıyla ünlü bir pazaryerinde yaşanan sevgi, dayanışma ve merhameti masalımsı bir dille anlattığı “*Rüzgârlı Pazar*” eseri yayınlanmıştır. “*Rüzgârlı Pazar*”ı, “*Chef*” adlı kitabı takip etmektedir. Kutlu bu eserinde bir bankada şef olan ve post modern hayatın çıkmazında araba alma, müdür olma hayali ile yanıp tutuşan bir babayı. Bu tekdüzelikte eşinden sevgi ve ilgi görmeyen ve zamanla kendi hayalleri uğruna ailesinden kopan bir kadını. Artık aile denilemeyecek, aynı evde yaşayıp birbirine yabancılaşmış ebeveynlerin arasında kendine sürekli büyük idealler belirleyip ticaret sevdasıyla buhranlar yaşayan bir evladın savruluşunu konu almaktadır. Eser 2005 yılında yayınlanmıştır. 2006 yılında yayınlanan “*Menekşeli Mektup*” kitabı aynı zamanda ismini de verdiği “*Menekşeli Mektup*”, “*Hacca Gidebilmek*”, “*Kar Üstüne Kan Damlar*” adlı üç hikâyeden oluşmaktadır. “*Menekşeli Mektup*” psikolojik gelgitleri olan bir postacının sevginin farklı bir boyutunu yaşadığı evliliğini ve fedakârlıklarını anlatıyor. “*Hacca Gidebilmek*” ise hac yolculuğuna çıkan bir uzun yol şoförünün başından geçen olayları ve Anadolu insanının bitmez tükenmez hamiyetli, merhametli ve fedakâr yanını anlatan bir hikâyeyi konu alıyor. “*Kar Üstüne Kan Damlar*” Sarı

Kamış harekâtına katılıp Rus askerlerine esir düşmüş iki askeri ve birinin hastalanıp ölmesini, diğerinin ise Sibiryâ'da kayboluşunu anlatan hazin bir hikâyedir. Araştıracığımız dönemin 2007'de yayınlanmış son eseri "*Kapıları Açmak*" bir dönemin köyden şehre göç hikâyelerinde yoğunlukla işlenen, evin kötü yola düşen ya da düşürülen kızını anlatır. Hikâyede istemeden dâhil olduğu hayatlardan dönüp kendini arındıran, iffeti için yaşamayı kendisine düstur edinip yeni bir hayat kurma yolunda köyün imamı ve ailesinden yardım alan genç kızın hayat hikâyesi bir aşk çıkmazı çerçevesinde ele alınır. Ayrıca İslam felsefesinin önde gelen düşünürlerinden İbn-i Sîna'nın, "*Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğuna İlişkin On Delil*" ve Ya'kub b. İshak el-Kindi'nin "*Üzüntüden Kurtulma Yolları*" adlı eserlerinden faydalanılmıştır. Ahlak felsefesi klasiklerinden olan eserler insanın ahlaki tekâmülünün kademelerini ve manevi buhranlardan kurtulmanın yollarını gösteren birer rehber niteliğindedir.

BİRİNCİ BÖLÜM MUSTAFA KUTLU'NUN HAYATI, ESERLERİ VE ŞAHSİYETİ

1.1. Mustafa Kutlu'nun Hayatı

Mustafa Kutlu, 1947 yılında Erzincan-Ilıç-Kuruçay'da doğmuş olup babası Nahiye Müdürüdür. İlk çocukluk yılları, babasının mesleği sebebiyle farklı şehirlerde geçmiştir. Babasının emekli olmasıyla birlikte Kutlu, ailesiyle birlikte Erzincan'a yerleşmiş ve üniversite yıllarına kadar burada ikamet etmiştir. Güzel Sanatlar Akademisi'ne resim yeteneği nedeniyle kayıt olmayı düşünse de, sonunda Erzurum Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne kayıt yaptırmıştır. 1968 yılında bu bölümden mezun olan Kutlu, resim yeteneği olan iki arkadaşıyla birlikte Erzurum Halk Eğitim Salonu'nda sergi açmıştır. Yazarın "*Fikir ve Sanatta Hareket*" dergisine olan ilgisi, resimlerinden birinin derginin 28. sayısının kapağında yayınlanmasıyla başlamıştır. 29. sayısında ise ilk hikâyesi olan "*O*" yayınlanmıştır.²

Mustafa Kutlu, kendisini "ahlakçı" olarak tanımlamıştır ve Nurettin Topçu'nun talebeliğini yaparak eserlerinin fikir dünyasını oluşturan ilk adımlarını atmıştır. Aynı zamanda bitirme tezi olan "*Sait Faik'in Hikâye Dünyası*" isimli çalışması ilk eseri olarak yayınlanmıştır. 1969 yılında Sevgi Hanım ile evlenmiş ve altı yıl süren öğretmenlik mesleğini Tunceli ve İstanbul Vefa Poyraz Lisesi'nde yapmıştır.³

Mustafa Kutlu, 1970-1972 yılları arasında Erzurum'da yayınlanan *Adımlar Dergisi*'nde yazılar kaleme almış ve 1974 yılında öğretmenlik görevinden ayrılmıştır. 1979-1982 yılları arasında Hareket dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yapan Kutlu'nun ilk hikâye kitabı "*Ortadaki Adam,*" 1970'de *Hareket Yayınları* tarafından yayımlanmıştır. Aynı zamanda, 1972 yılında Sabahattin Âli ile ilgili biyografik bir çalışma da gerçekleştiren Kutlu'nun ikinci hikâye kitabı "*Gönül İşi*" ise 1974 yılında yine *Hareket Yayınları* tarafından okuyucularla buluşturulmuştur.⁴

² Merve Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşrahlık* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2013), 1-2.

³ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşrahlık*, 2.

⁴ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşrahlık*, 2.

Kutlu'nun eserleri, Hareket dergisi başta olmak üzere *Türk Edebiyatı, Yönelişler, Hisar, Düşünce* gibi dergilerde yayımlanmıştır. Yazar, 1977'de kurulan *Dergâh Yayınları*'nda çalışmaya devam etmiş ve *Dergâh Yayınevi*'nin çıkardığı *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nin ikinci cildinden itibaren yayın yönetmenliğini üstlenmiştir. Bu ansiklopedinin birçok maddesini de yayına hazırlamıştır.⁵

Beş yıllık bir aradan sonra yayımlanan üçüncü kitabı "*Yokuşa Akan Sular*" (1979), Kutlu'nun acemilik eserlerini geride bırakarak "şark hikâyeciliği" anlayışını ilk defa ortaya koyduğu bir eserdir. Kutlu, bu eserle birlikte, 1981'de yayımladığı "*Yoksulluk İçimizde*" adlı dördüncü hikâyesiyle "hikmet" anlayışını en olgun şekilde yansıttığını düşünmüştür.⁶

1983'te yayımlanan "*Ya Tahammül Ya Sefer*," ideallerinden uzaklaşmış, dejenere olmuş insanların hikayesini anlatan bir eserdir. Bu hikâye, *Hareket Dergisi*'nin kapanmasından önce yayımlanan imzasız "*Nurettin Topçu'yu Düşünmek*" adlı yazının içeriğini hikâyeleştirilmiş bir hali gibidir. Bu yazının Kutlu'ya ait olması muhtemeldir.⁷

Kutlu'nun 1987'de yayımlanan "*Bu Böyledir*" ve 1990'da "*Sır*" adlı hikâye kitapları, İstanbul'da yaptığı gezilerden elde ettiği izlenimleri içerir. Ayrıca, "*Bir Demet İstanbul*" (1992) ve "*Şehir Mektupları*" (1993) adlı yazıları da Zaman gazetesinde yayımlanmıştır. 1995'te yayımlanan "*Şehir Mektupları*" adlı kitap, bu yazıların bir kısmının kitaplaşmış halidir. 1995'te hikâye adıyla neşredilen "*Arkakapak Yazıları*," yazarın *Dergâh Dergisi*'nin arka kapağında yayımlanan deneme içerikli yazılarını içermektedir. 1999'da yayımlanan "*Hüzün ve Tesadüf*" adlı hikâye kitabı, daha önce *Dergâh Dergisi*'nde yayımlanan on yedi hikâyenin bir araya getirilmesinden oluşur. Aynı yıl "*Akasya ve Mandolin*" isimli denemeler içeren bir kitap da yayımlanmıştır. "*Hüzün ve Tesadüf*," yazarın hikâye serüveninde,

⁵ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşrahlık*, 3.

⁶ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşrahlık*, 3.

⁷ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşrahlık*, 3.

hikâye ve roman arasında bir tür sayılabilecek uzun hikâye dönemine geçmeden önceki son kısa hikâyesidir.⁸

Mustafa Kutlu'nun eserlerinde 2000 yılından itibaren ortaya çıkan uzun hikâyeler şunlardır: "*Uzun Hikâye*" (2000), "*Beyhude Ömrüm*" (2001), "*Mavi Kuş*" (2002), "*Tufandan Önce*" (2003), "*Rüzgârlı Pazar*" (2004), "*Chef*" (2005), "*Menekşeli Mektup*" (2006), "*Kapıları Açmak*" (2007), "*Huzursuz Bacak*" (2008), "*Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*" (2009), "*Zafer Yahut Hiç*" (2010), "*Hayat Güzeldir*" (2011) (Bu kitap 21 kısa hikâyeden oluşmaktadır), "*Anadolu Yakası*" (2012) (Bu kitapta Kutlu, yeni bir denemeye yönelerek nehir söyleşi tarzını tercih etmiştir).⁹

1996-2000 yılları arasında *Yeni Şafak* gazetesinde yayımlanan yoksullukla ilgili denemeleri, 2004 yılında "*Yoksulluk Kitabı*" adıyla kitaplaştırılmıştır. Kutlu, sinemaya olan özel ilgisi çerçevesinde "*Uyku*", "*Süslen Berberi*", "*Geceye Doğru*", "*Huzur*" ve kendi hikâyesi olan "*Gönül İşi*" ni senaryolaştırmıştır. Ayrıca, "*Kapıları Açmak*" ve "*Uzun Hikâye*" adlı eserleri de sinemaya uyarlanmıştır.¹⁰

1.2. Mustafa Kutlu'nun Eserleri

Kutlu'nun, eserlerini vermeye başladığı ilk dönemden itibaren bu güne kadar geçirdiği edebî yolculuğunu dört döneme ayırabiliriz.

1.Dönem (1968-1979): Kutlu'nun, Sait Faik Abasıyanık ve Sabahattin Ali'nin tesirinde kaldığı bir dönemdir. Ne kadar sonraki dönemlerde tekrar bastırmasa da bu dönemdeki eserleri ise "*Ortadaki Adam*" ve "*Gönül İşi*" hikâyeleridir.¹¹

2.Dönem (1979-1995): Yazarın kısasa üslubundan yola çıkarak kendine has hikâyecilik tarzını bulduğu dönem aynı zamanda sosyal bozulmanın da en hızlı gerçekleştiği dönem olarak öne çıkmaktadır. Milli-manevi düşünce dünyasını tasavvufu harmanlamış toplumun inşası yolunda verdiği mesajları karakterlerinde ete, kemiğe

⁸ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşralılık*, 3-4.

⁹ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşralılık*, 4.

¹⁰ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşralılık*, 4.

¹¹ Okuyucu, *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşralılık*, 4.

büründürmüştür. “*Yokuşa Akan Sular*”¹², “*Yoksulluk İçimizde*”¹³, “*Ya Tahammül Ya Sefer*”¹⁴, “*Bu Böyledir*”¹⁵, “*Sır*”¹⁶ dönemin yayınlanmış eserleridir.¹⁷

3.Dönem (1995-200): Kutlu’nun hikâye yazarlığında ara dönem kabul edilen bu dönemi iki eser temsil eder, bu eserler “*Hüzün ve Tesadüf*”¹⁸ ile “*Arka Kapak Yazıları*”¹⁹ dır. Bu eserler bazı denemelerden oluşmakla birlikte hikâye kitabı olarak da kabul edilir.²⁰

4.Dönem (2000-): Kutlu’nun hikâyeciliğinde uzun hikâye anlayışının eserlerine yerleştiği bir dönemdir. Yazar hikâyelerini uzun hikâye formunda ve derinliğinde yansıtmıştır. Kutlu, bu eserleri genellikle Anadolu’nun bir kasabasında, köyünde aslında içimizde filizlendirmiştir. Bizden olan toplumsal ilişkileri, aşkı, acıyı, çocukluğu, varoşu, fakirliği eserlerinin ana teması yapmıştır. Toplumsal yozlaşmayı şefkat, merhamet, yardımseverlik ve sevgi temaları üzerinden iyileştirmenin mümkün olduğunu akıcı bir dille anlatmaya çalışmıştır. “*Uzun Hikâye*”²¹, “*Beyhude Ömrüm*”²², “*Tufandan Önce*”²³, “*Mavi Kuş*”²⁴, “*Kapıları Açmak*”²⁵, “*Menekşeli Mektup*”²⁶, “*Chef*”²⁷, “*Rüzgârlı Pazar*”²⁸ bu dönemde kaleme aldığı eserleridir.²⁹

¹² Mustafa Kutlu, *Yokuşa Akan Sular* (Dergâh Yayınları, 2011).

¹³ Mustafa Kutlu, *Yoksulluk İçimizde* (Dergâh Yayınları, 2016).

¹⁴ Mustafa Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer* (Dergâh Yayınları, 2013).

¹⁵ Mustafa Kutlu, *Bu Böyledir* (Dergâh Yayınları, 2012).

¹⁶ Mustafa Kutlu, *Sır* (Dergâh Yayınları, 2012).

¹⁷ Okuyucu, *Mustafa Kutlu’nun Eserlerinde Taşra Ve Taşralılık*, 4.

¹⁸ Mustafa Kutlu, *Hüzün ve Tesadüf* (Dergâh Yayınları, 2011).

¹⁹ Mustafa Kutlu, *Arka Kapak Yazıları* (Dergâh Yayınları, 2014).

²⁰ Okuyucu, *Mustafa Kutlu’nun Eserlerinde Taşra Ve Taşralılık*, 5.

²¹ Mustafa Kutlu, *Uzun Hikâye* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012).

²² Mustafa Kutlu, *Beyhude Ömrüm* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012).

²³ Mustafa Kutlu, *Tufandan Önce* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011).

²⁴ Mustafa Kutlu, *Mavi Kuş* (Dergâh Yayınları, 2017).

²⁵ Mustafa Kutlu, *Kapıları Açmak* (Dergâh Yayınları, 2013).

²⁶ Mustafa Kutlu, *Menekşeli Mektup* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012).

²⁷ Mustafa Kutlu, *Chef*. (İstanbul : Dergâh Yayınları, 2005).

²⁸ Mustafa Kutlu, *Rüzgârlı Pazar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011)

²⁹ Okuyucu, *Mustafa Kutlu’nun Eserlerinde Taşra Ve Taşralılık*, 5-6.

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA KUTLU’NUN ESERLERİNDE MANEVİ İYİ OLUŞLUK

2.1. “Manevi İyi Oluşluk” Kavramı

“Manevi iyi oluşluğu” anlamamız için önce “maneviyat” nedir açıklamak gerekir. Maneviyat sözlükte, maddi olarak karşılığı bulunmayan, insanın iç âlemini ifade eden duygusal şeyler anlamına gelmektedir. Yaşanılan zorluklar, sıkıntılar karşısında inanç ve ahlaki ölçülere bağlılıktan doğan mücadele etme gücü olarak açıklayabiliriz. Maneviyat sözcüğü son yıllarda üzerinde çok düşünülen bir sözcük haline gelmiştir. Bu bağlamda maneviyat ile ilişkili sözcükler üzerinde de birçok çalışma ortaya konulmaktadır ki bu kavramlar arasında en çok dikkat çeken “Manevi İyi-Oluş” (SpiritualWell-Being) kavramıdır.

Manevi iyi-oluş kavramının çok yönlü yapısının hayatın farklı yönlerine yönelik geniş bir algı çeşitliliğine sebep olduğu bilinmektedir. Bu sebeple, sözcüğün ortaya çıkışından başlayarak geçirdiği evrimin detaylı bir şekilde incelenmesi, kavramın çerçevesini ve teorik temellerini belirlemek, maneviyatın perspektifini değerlendirmek ve etkileşim alanlarını anlamak, kavramın açık ve kapsamlı bir tanımını yapabilmek açısından önemli ve gereklidir.

“Maneviyat kavramıyla ilgili yapılan literatür araştırmaları, maneviyatın doğuştan gelen bir yetenek, yaratıcı ve birleştirici bir enerji, ruhsal bir tezahür, bireyin kendisinden daha büyük bir yaratıcı güçle birleşme arzusu olduğunu, kurumsallaşmış bir inanç sistemine bağlı olmadığını, yaşamın anlamını, amacını, kişisel dönüşümü ve ritüelleri içerdiğini göstermektedir.” Ayrıca, maneviyatın varoluşçu ve dini temelleri olan içsel bir enerji kaynağı olduğu, bireyin kendi sınırlarını aşma, anlam arama ve nihai ve kutsal bir gerçekle karşılaşma isteğini barındırdığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, maneviyat kavramının evrimi ve çeşitli anlam katmanları üzerine yapılan analizler, kavramın derinlemesine anlaşılmasına ve bu anlayışın daha sağlam bir teorik temele oturtulmasına yönelik önemli bir adım olarak görülmektedir.”³⁰

³⁰Hümeysra Nazlı Tan - Mualla Yıldız, “‘Manevi İyi Oluş’ Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması”, *Dini Araştırmalar* 25/63 (15 Aralık 2022), 452-455.

Öyleyse kişi maneviyatını güçlendirerek hayata yüklediği anlamı içselleştirip ruhen doyunluğa ulaşabilir. Postmodern hayat, tüketim çılgınlığı ile her gün rutin işlere koşan kendinden başkasını görmeyen maddesel âlemi kanıksamış olan kişi, ruhunun açlığını daha da derinleştirmekte ve metaya yöneldikçe maneviyatının bitip tükenmekte olduğunun farkına varmamaktadır. Bu noktada Kutlu, insanın manevi hayatının farkındalığını artırmak için şu soruyu sorar.

“Mevsimler neler anlatır insanlara? Dünyanın ne menem bir şey olduğunu anlatır. Başlangıcı ve sonu fısıldar. İyiliği ve güzelliği mırıldanır. Hayatı ve ölümü ifşa eder. İşlerinin, aşklarının, alacak-vereceklerinin, ihtiraslarının peşinde kendini kaybedip koşanlara seslenir. Eeey!... Âdemoğlu!... Dur biraz. Biraz nefes al. Etrafına bak. N’oluyor. Nedir derdin diye sorar.”³¹

Eserin ilerleyen sayfasında da şu yorumuyla cevap verir. “Hayat budur. Hayatı şartlarla ölçmek, kıyaslarla değerlendirmek, başkalarının yaşantısına bakarak-özenerek kabul etmek, öyle olmaya çalışmak ne kadar beyhude.”³² Diyerek Nimet ile Cesur’un mutluluğu üzerinden gerçek mutluluğu tarif eder ve mutluluğa giden yolun iyi insan olmadan geçtiği üzerinde durur. “Şu dünya yerinde duruyorsa... Gök yıkılıp, yer çökmüyorsa... İyilerin yüzü-suyu hürmetine.”³³ Der ve mutlu olmanın yolunun maddi hazlardan değil başkalarını mutlu etmekten geçtiğini belirtir. “Kalabalık, şu tüketime doğru savrulan kalabalık tüketimin hasını tüketemez. Doymaz bir türlü, tatmin olmaz. Gözü sürekli başkasının üstündedir. Bu yüzden aksi, isyankâr, pervasız, korkak, tutarsız kalır. Mutsuzluk bu mudur?”³⁴ Sözleriyle manevi doyunluğa ulaşamama duygusunun insanı mutsuzluğa götüren temel sorun olduğunu ele alır.

“Bütün klâsik ahlâk felsefelerinde olduğu gibi İslâm filozoflarının düşüncesine göre de ahlâk ilmi bir bakıma mutluluğu kazanma veya mutsuzluktan kurtulma sanatıdır. Ve insan bütün eylemlerini, kendisini bu temel amaca ulaştıracak şekilde düzenlemelidir. Ancak hemen bütün İslâm ahlâkçıları bakımından burada söz konusu olan mutluluk, bedensel, dünyevî ve gelip geçici arzuları tatminle ulaşılan bayağı hazların ötesinde, hatta çok zaman bunların tersine, manevî, zihnî, aklî ve ruhsal

³¹Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 50.

³²Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 148.

³³Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 157-158.

³⁴Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 20.

gelişmişlik veya yetkinlikle ulaşılan, en yüksek derecede ölüm ötesinde hissedilecek olan kalıcı mutluluktur. Ahlâkın gayesi mutluluk olunca, insanın, kendisini mutsuz kılacak tutum ve davranışlardan sakınması; hayattan beklentilerini ve dünyevî imkânlarla ilişkilerini buna göre düzenlemesi gerektiği kendiliğinden anlaşılır. Aynı düşünce Kindî'nin Def'ul-ahzân'ına da hâkim olmuştur.”³⁵

Mutsuzluk manevî dünyamıza acı veriyorsa ve kurtulunması gereken bir şeyse, bunun yollarını bize en iyi tarif eden düşünürlerden birisi Ya'kub b. İshak el-Kindî, “*Mutsuzluktan Kurtulma Yolları*” adlı eserinde mutlu olmanın ahlaklı olmaktan geçtiğinden bahseder ve insanı mutsuzluğa götüren temel sorunun “Sevilen şeylerin kaybedilmesi ve amaçlanan şeylere ulaşılmaması”³⁶ şeklinde nokta atışı bir tarif sunar. Kutlu ise eserlerinde mutlu olan karakterlerin iç huzuruna başkalarını mutlu ederek ulaştığını vurgular.

Fedakârlık, yardımseverlik, kadere rıza, teslimiyet, merhamet, sabır, şükür, affetme gibi duygular ahlak felsefecilerinde mutluluğu kazanma yollarından olarak gördüğü manevî değerlerdendir. Bu konuya İslam felsefesinin ünlü ve velûd düşünürlerinden İbn Sînâ şöyle bir perspektiften bakar.

“Bir hazza ulaşmayı uman ya da ulaşmış hiç kimse o hazzın çabucak sona ermesinden kurtulamaz. Ya bizatihi o hazdan dolayı ya da ondan doğan bir sebeple onun ardından gelecek usançtan kendini alamaz. Zira sahiplik bizatihi usanç vermese dahi, sahipliğin talep edilmesine neden olan manalar sebebiyle kişi bu usanç duygusundan kendisini kurtaramaz.”³⁷

İbn Sînâ bu açıklamasıyla, dünyevî hazlar elde edildiğinde hep daha fazlası istenerek sürekli arttığını söylemektedir. Bu hastalıkların tedavisi için ise, “Bunlardan her biriyle ilgili kişi, bizatihi insanlığın herhangi bir zarar vermeksizin kendisini geriye çekebilir ve ahiret kazancını önceleyebilir.”³⁸ Şeklinde bir çözüm getirir. Kutlu'nun eserlerinde de asıl anlatmak istediği gerçekte budur. Verdiğimiz bilgileri “ortak akıl” çerçevesinde düşündüğümüzde, insan ancak maddesel âlemin dışına çıktığında mutlu

³⁵Kindî, *Üzüntüden Kurtulma Yolları / Ahlak Klasikleri 4*, çev. Mustafa Çağrı (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 17.

³⁶Kindî, *Üzüntüden Kurtulma Yolları / Ahlak Klasikleri 4*, 17.

³⁷İbni Sina, *Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğuna İlişkin On Delil / Ahlak Klasikleri 2*, çev. Fatih Toktaş (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 29.

³⁸Sina, *Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğuna İlişkin On Delil / Ahlak Klasikleri 2*, 29.

olur ve manevi tekâmülüyle iyileşir. Bunun tersini düşünmek fitri olan şeyi inkâr etmektir ki işte bu durum iç huzursuzluğun girdabına kapı aralamaktır.

2.2. Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Manevi İyi Oluşluk Kavramları

2.2.1. Yardımseverlik

Yukarıda da anlatıldığı gibi insan mutluluğa ulvî bir hedefle ulaşabilir. Maddesel âlemin sürekli bedenini tatmin eden isteklerine götürdüğü kişi, ne manevi huzuru bulabilir ne de çevresine huzur verir. İnsanın öncelikle kendisiyle barışık olması gerekir ki, bu da manevi iyi oluşunun derecesiyle mümkündür. Sözlükte yardımseverlik; hayırseverlik olarak tanımlanmaktadır.

Yardım, ihtiyacı olan kişiye yapılır, o kişiye yapılan yardım ihtiyacından dolayı düşeceği hatalardan onu çekip almamızı sağlar. Kutlu eserlerinde yardımseverliği yoğun bir şekilde işlemiş, hatta bu kadarda olmaz dedirtecek masalımsı örnekler vermiştir. Bu duyguyu en yoğun işlediği eserlerinden biri “*Rüzgârlı Pazar*”dır. Yazar, bir kent pazarında aile gibi olmuş, birbirine tutunup yaralarını sarmaya çalışan karakterleri anlatmaktadır. Duran'ın babası Recep Efendi'nin hastalığının tedavisine yardımcı olan hayırseveri “Dünyada iyi adamın hiçbir vakit kökü kesilmez”³⁹ diyerek iyi insan rolüne büründürmüş, iyi olmanın formülünün insanlara yardımda gizli olduğunun üzerinde durmuştur. Başka bir bölümde vefat eden Şapkacı Bacı'yı örnek gösteren toptancı, “... Bacı iyi bir insandı göreyim sizi onu aratmayın demiş. Demek ki o da iyi biri.”⁴⁰ Söyleriyle iyi insan olmanın iyilik yapmakla birlikte iyiliği tavsiye etmekten de geçtiğini vurgulamıştır. Bu eserin en önemli kahramanı Duran'dır. Babasının hastalığı ile düştükleri yoksulluk girdabında Oyuncakçı ve İsmail'in yardımlarıyla ayakta durmaya çalışmaktadır. *Rüzgârlı Pazar*'da herkes gücü nispetinde birbirine yardım etmekte, yardım etmek istemeyenlerde Pazar esnafının toplumsal baskıları sonucunda çevresine ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. Mesela gözleri görmeyen ve pazara tezgâh kurmak isteyen Cesur'un yer bulma çabasını engellemeye çalışan “ne alırsan bir milyoncu”⁴¹ için “Baktı ki bütün Pazar bunları seyrediyor, utandı her hal, iki adımlık bir

³⁹Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 15.

⁴⁰Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 157.

⁴¹ Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 94.

yer açtı.”⁴² diyerek esasen toplum baskısının insanı kötülük yapmaktan alıkoyduğu gibi bazen de iyilik yapmak zorunda bıraktığını vurgular.

2.2.2. Sabır

Sabır kelimesi sözlükte; acı, üzüntü ve sıkıntı veren şeylere katlanmak olarak açıklanır. Yazarımızın eserlerinde sabır konusunu en çok ön plana çıkardığı kitabı “*Beyhude Ömrüm*”dür. Kaleme aldığı eserde, köyünde bahçe kurmak arzusuyla yanıp tutuşan bir adamın hikâyesi anlatılır. Kahramanımız köylülerin bütün engellerine karşı kendisine destek olacak birini bulur. Kahramanımız, Berber Hacı'dan sağladığı destekle hedefine ulaşma yolunda girişimde bulunmuştur. Ancak, bahçe kurma kararı sonrasında karşılaştığı en temel ihtiyaç olan su sorununu çözmek amacıyla Islak Kaya'yı kazmaya karar verir. Bu eylem, sadece fiziksel bir çabayı değil, aynı zamanda hedefe ulaşmak için gereken sabır ve kararlılık gibi erdemleri de içermektedir. Günlük yaşamda birçok insan, çeşitli arzulara ve amaçlara sahip olabilir; ancak genellikle bu hedeflere ulaşmak için gereken erdemi göz ardı eder. Hikâyede vurgulanan, bir amaç uğruna çalışmanın insanı yormadığı, asıl yorgunluğun gönül yorgunluğu olduğudur. Bu noktada belirtilen "Sabır, sebat, murat"⁴³ ifadesiyle, hedefe ulaşmak için sabır ve azmi korumanın önemi vurgulanmaktadır.

Dolayısıyla, bu hikâye üzerinden çıkarılacak anlam, hedef belirleme, engelleri aşma ve başarıya ulaşma sürecinde karşılaşılan zorlukların üstesinden gelebilmek için gerekli olan erdemi anlamak ve değerlendirmektir. Bu bağlamda, kahramanın su bulma süreci, sadece fiziksel bir ihtiyacı karşılamakla kalmayıp aynı zamanda manevi bir öğreti sunarak, amaca ulaşmanın sabır ve azim gerektiren bir süreç olduğunu gösterir. Arzuladığı amaca ulaşmak için sadece hayal kurup, konuşmak yetmemektedir. Aynı zamanda harekete geçmek hayaline ulaşmada en önemli adımdır. “Çünkü asıl yorgunluk çalışmanın ilk kısmında da belirtildiği gibi nesnelere ya da olgular değil bunlarla ilgili kanılar ve vehimlerdir.”⁴⁴ Yukarıda da belirtildiği üzere suyu bulup hayalindeki bahçeye ulaşmanın ilk ayağı sabırdır. Hikâyedeki kahramanımızda sabırla çalışmaya başlar.

⁴² Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 94.

⁴³ Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, 33.

⁴⁴ Ali Öncü, "Değer Eğitiminde Kurmacanın İmkânı: Mustafa Kutlu'nun 'Beyhude Ömrüm' Hikâyesinde Hayata Yüklenen Değer" *Toplumsal Bütünleşmede Değerler Ve Eğitimi: III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi (Bildiriler Kitabı) Hasan Meydan, (III : 2018 : Zonguldak)*. (Zonguldak : Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları) (Erişim 07 Aralık 2023) 470.

Kahramanımız büyük bir azimle çalışmalarını sürdürürken bu arzusu saplantı haline dönüşür ve adeta kendini unuttur.

Karakterimiz, çeşitli söylentileri ve dedikoduları kulak ardı ederek çalışmalarını büyük ir iştiyakla devam ettirir. Ve kahramanımız sabrının meyvesini toplar ve sonunda su kaynağına ulaşır. Bu noktada, amaçlanan hedefe ulaşmak için atılan önemli bir adımda yapılması gereken şey, hikâyecimizin ifadesiyle, "şükretmektir." Hikâyede vurgulanan önemli bir öğreti, sadece sabır ve çaba ile değil, aynı zamanda elde edilen başarıya ulaşıldığında şükretmenin de hayati bir adım olduğudur. Başarıya ulaşmanın yanı sıra, elde edilen her aşama ve kazanım için şükretmek, karakterin içsel bir güç bulma ve motive olma sürecini temsil etmektedir. Bu bağlamda, hikâyeye, sabrın ve şükretmenin, zorlukları aşarak hedefe ulaşmada kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

2.2.3. Şükür

Hikâyede vurgulanan temel kavramlar olan sabır, sebat, başarı ve şükür, karakterin yaşadığı deneyimi açıklamak için önemli bir role sahiptir. Karakter, hedefine ulaşmanın ardından içsel bir çalkantı yaşar. Bu duygusal durumu açıklarken çeşitli ifadeler kullanarak, içsel bir yolculuğa işaret eder. Hikâyecinin ifadesiyle, "Böylesi hallerde insanın içinden gülmek, ağlamak, hoplayıp-zıplamak, nara atmak, türkü söylemek, bağırıp çağırarak geçer. İnanın bu saydıklarımın hepsi birden geçti."⁴⁵ Karakterin içsel deneyimi, şükürün önemini vurgulayarak devam eder. Şükretmenin karakterin içsel huzurunu ve memnuniyetini nasıl etkilediğini açıklamak için, karakterin yaşadığı içsel çalkantıları detaylı bir şekilde ele alır.

Hikâyecinin ifadesiyle, "Varyozu atıp kibleye karşı diz çöktüm. Allah'a şükrettim... Bir zaman öyle kalmışım, gözyaşlarım suya karışmış. Ardından abdest alıp iki rekât namaz kıldım. Cenab-ı Hak içimdeki düğümü çözmüş, ufkumu açmıştı işte. Bundan gerisi kolay..."⁴⁶

Bu içsel deneyimler, karakterin içsel dünyasının nasıl değiştiğini ve geliştiğini yansıtarak, hedefe ulaşmanın ardındaki duygusal zenginliği vurgular. Sonuç olarak, karakterin içsel huzurunu ve memnuniyetini bulması, dünyayı daha güzel ve anlamlı bir

⁴⁵ Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, 78.

⁴⁶ Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, 81.

yer olarak algılamasını sağlar. Bu durum, Leibnizci ve Spinozacı felsefi anlayışları, dünyanın kendini en güzel şekilde sunma ve bireyin kendinden memnun olma kavramlarını destekler. Tabi şükürün sadece dille yapılmadığının farkında olan karakterimiz, sabrının meyvesini insanlarla paylaşarak şükürünü eda etmeye çalışmıştır.

2.2.4. Tevekkül

Tevekkül kelimesi, Arapça kökenli bir terim olup "vekl" kökünden türemiştir. Bu kelime, Allah'a güvenmek anlamına gelir. "Vekl" kökü, bir işi başkasına havale etme, güvence verme ve işi bir başkasının üstüne alma gibi anlamları içerir. Tevekkül, bu bağlamda Allah'a güvenip, O'na teslim olma, yaşanan olayların kontrolünü Allah'a bırakma anlamına gelir. Tevekkül, inananlar için ruhsal bir güç ve huzur kaynağı olarak kabul edilir.⁴⁷ Bu kavram, İslam'ın önemli prensiplerinden biridir ve müminlere zorluklarla baş etme ve hayatın zorluklarına karşı sabır gösterme konusunda rehberlik eder. Kur'an'da "*Gerçekten mü'min iseniz yalnızca Allah'a güvenip dayanın*"⁴⁸ buyrulmaktadır. Allah'a güvenmek ve O'na teslim olmak kadercilikle karıştırılmamalıdır. İslam, insanın iradesine ve sorumluluklarına vurgu yaparak dengeli bir perspektifi benimser.⁴⁹ Kutlu imkânsızlıklar içindeki karakterlerini daima tevekkül ile diri tutmaya çalışmıştır. "-Ama gidişat iyi değil. – Öyle!... Ne yapalım Allah büyük."⁵⁰ Şeklinde çaresizliğini dile getiren Recep Efendi aslında bir mucize beklemektedir. Tüm imkânsızlıklara ve hastalığa rağmen elinden geleni yapmıştır. Hikâyenin başka bir bölümünde Duran, "Sürekli dua ediyorum Allah'ıma. Allah bizimle inan."⁵¹ derken Allah'ın yardımının geleceğine kalpten inanmaktadır. Bir kutsî hadiste Rabbimiz, "*Ben kulumun zannı üzereyim*"⁵² buyurmaktadır. Bu noktada yazar imkânsızlık içinde imkân oluşturan karakterlerinin tevekkülüne şu yorumu yapar. Okuruna hitaben, "Ey aziz okuyucu! Gördüğünüz gibi işin ek yeri, boş yeri kalmıyor. Siz sakın ola ki aklınızdan "Yahu iki âmâ bir çocuk, bu dükkân nasıl döner; sağlam adamlar işi çeviremezken" diye vesveseye kapılmayın. Cenab-ı Hak bir işe "Ol"

⁴⁷ Mustafa Çağrı, "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/1.

⁴⁸ "Hak Dini Kur'an Dili - Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali (Ciltli) Elmalı", <https://www.fidankitap.com/> (Erişim 24 Ocak 2024), el-Mâide 5/23.

⁴⁹ Mehmet Çınar, "Dini Tutum ile Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Tevekkülün Aracılık Rolünün İncelenmesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXII/2 (2022), 1183-1207.

⁵⁰ Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 39-40.

⁵¹ Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 49.

⁵² "Rü'yet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (2008), 310-311.

deyince oluverir. Amenna ve saddakna.”⁵³ “Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.”⁵⁴ Ayeti mucibince çalışıp, Allah’a dayanmanın önemini hikâyemizdeki kurguda da idrak etmiş oluyoruz.

Deli Derviş’in sorusu insanda şimşekler çaktırır niteliktedir. “Nedir ağa sabahın erinde seni bu kayaya koşturan; rahmanî midir, şeytanî midir?”⁵⁵ Çünkü Allah’ın bir şeyi oldurması için kişinin niyeti de önemlidir. Yazarın şu sözlerinden anlaşıldığı gibi “Göğsümü şişiren ‘Bahçemi beğendiler fiyakası bozuldu”⁵⁶ sözleriyle azim yerini kibire, daha da yaşlanıp bahçe ile ilgilenemez hale geldiğinde ise pişmanlığa bırakmıştır. Kutlu kitabına verdiği “Beyhude Ömrüm” ismi ile adeta karakterin hayatının özetini yapmaktadır. Ömür geçmiş, verilen emekler kendisi dışında kimsenin umurunda değildir. Bütün çabalar, yapılan mücadeleler, dinginlik ve merhamete muhtaçlıkla nihayete ermektedir.

2.2.5. Merhamet

Merhamet kelimesi sözlükte, acımak, şefkat göstermek anlamına gelen mastar, acıma duygusu, bu duygunun etkisi ile yapılan lütuf, iyilik anlamında isimdir.⁵⁷ Allah’ın bütün yaratıklara yönelik lütufları ve ihsanları, insanlarda hem kendi türlerine hem de diğer canlıların sıkıntılarına karşı duyarlılık ve yardım etme isteğini ifade eder. İslami literatürde, merhamet kavramı genellikle 'rahmet' terimi ile anılır.⁵⁸

Allah insanlara esmasından cüzler vermiştir, mesela; Es-Sabûr-çok sabırlı olan, El-Ğaniyy-çok zengin olan, El-Afüvv-çok bağışlayan, El Kerîm-çok ikram eden gibi. Bu gibi özellikler her insanda az ya da çok bulunur. Yahut yaşadığımız olaylar bizim üzerimizde tecelli eden özellikleri azaltır veya çoğaltır.

Mavi Kuş eserinde ki Avcı Bilal’in hikâyesi de böyledir. Bilal ile yakın köylerden birinde bir kız birbirlerine âşık olur. Dillere destan bir düğün yaparlar fakat bir türlü çocukları olmaz. “Kırsal muhitte bilirsiniz çocuk çok önemli. Bir yıl iki yıl, derken

⁵³Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, 181.

⁵⁴Mustafa Bilgin, “Hak Dini Kur’an Dili”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/en-Necm 53/39.

⁵⁵Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, 36.

⁵⁶Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, 122.

⁵⁷ Mustafa Çağrı, “Merhamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/184.

⁵⁸ Çağrı, “Merhamet”, 29/184.

sürmeli gelinin bir türlü çocuğu olmuyor. Bilal'in başı yerden kalkmıyor.”⁵⁹ Fakat beş, altı yıl sonra gebe kalır gelin. Bilal eşinin üstüne titrer resmen. Tabii ki mutluluğunun derecesi anlatılamaz. Derken beklenen gün gelir. “Kasabanın eli uğurlu, ağzı dualı bütün ebe karıları toplanır. Doğum ha oldu, ha olacak.”⁶⁰ Sonunda doğum gerçekleşiyor ve müjdeli haber Bilal'e yetiştiriliyor. “Bilal sevinçten deliye dönmüş, silahını çıkarıp üç beş mermi sıkıyor havaya; onunla ahabap olanlarda basıyor mermiyi. Ardından çocuklara avuç avuç para saçıyor.”⁶¹ Buraya kadar çok güzel fakat hikâyenin kahramanımızın kalbindeki merhameti derinleştiren yanı bundan sonra başlıyor. “Çocuk ölü doğuyor, anası dahi bu güç doğum üzerine can veriyor. Artık kim bilir ne sebeple. Matemin derecesini düşünebiliyor musunuz; sevinçle kederin böyle üst seviyede peş peşe gelmesini. Bilal kafayı yemesin de ne yapsın.”⁶² Bilal için iki seçenek vardır önünde, yazarımızın deyimiyle “ya kafayı yiyip dağlara düşecek”, ya da bu kadar büyük bir sevinçten sonra gelen büyük acı onu dönüştürecek. Bilal ikinci yolu seçer, arkadaşı Kenan'ın aldığı çifte ve köpekle dağlara çıkar tekrar, fakat ava başlamak niyeti ile değil. “O yılların acar avcısı, tüfeğini bir keklige, bir tavşana doğrultmaya görsün, mümkünü yok tetiğe basamıyor. Dünyanın bütün çiçekleri, çocukları bir bir gözünün önünden gelip geçiyor. Ölen oğlu sesleniyor sanki: “Vurma baba vurma, yazıktır” diyor.”⁶³ Ölen oğlu ve eşinin acısıyla av hayvanlarını değil hiçbir canlıyı öldüremez artık. Çünkü şefkatin tezahür ettiği kalpte şiddet yer bulamaz.

Rüzgârlı Pazar eserinde, köpeği Kopiş'in yavrulu olduğu zamanlarda Doktor 'un daha bir şefkatli davranması gibi. “Doktor bilhassa yavrulu zamanlarında Kopiş'i neredeyse kuş sütüyle besliyor. Ona etler, ciğerler alıyor; bir naylon tas içinde bulamaçlar hazırlıyor.” Bir canlıya ihtiyacı olunca yapılan yardım merhamettir. Yardıma muhtaçlık hali ihtiyaca göre değişebilir. Bazen “nasılsın” demek bile iyileştirir yaralı kalbi. Doktor 'un Kopiş'e yaptığı gibi, verdiği yemekler, ilgi ve alakası yanında aynı zamanda yaptıklarını şöyle anlatır yazarımız, “Hadi bunlar neyse ne! Onunla konuşuyor yahu, bayağı ahabaplık ediyor.” Belki Kopiş ne dediğini anlamıyor ama merhametli yaklaşımı sahibine bağlılığını artırıyor. Bu durumu Beled Sûesi 17. ayette

⁵⁹Mustafa Kutlu, *Mavi Kuş* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 118.

⁶⁰Kutlu, *Mavi Kuş*, 2017, 119.

⁶¹Kutlu, *Mavi Kuş*, 2017, 119.

⁶²Kutlu, *Mavi Kuş*, 2017, 119.

⁶³Kutlu, *Mavi Kuş*, 2017, 120.

Rabbimiz bize şöyle bildirir. “*Sonra da iman edip de sabrı tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır.*”⁶⁴ Ayette de bahsettiği gibi merhamet etmek ne kadar sorumluluksa tavsiye etmekte vicdanî bir sorumluluktur. Merhamet etmenin bir diğer tezahürü de affetmektir.

2.2.6. Affetmek

Sözlükte, bağışlamak, mazur görmek şeklinde açıklanan affetmek sözcüğü, kişiyi üzüntüye sevk eden, öfkeli durumlarda kişi veya kişilere karşı içinde yaşadığı, adavet gibi olumsuz hislerden vazgeçip anlayışlı, şefkatli olmak gibi olumlu duygulara eğilim göstermektir. Affetmek kolay bir süreç değildir. İnsanın affetme duygusuna yönelmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan birisi kişiyi üzen, kızdıran tarafın pişmanlığı ve af dilemesi, bir diğeri ise karşısındaki kişiye duyulan öfke, nefret, kin gibi olumsuz duyguların insanı sürüklediği manevi, fizyolojik sıkıntılardan kurtarma isteğidir. Affetmek yaşatılan olumsuzlukları kabullenmek değil, hissettirilen olumsuz duygulardan kendini arındırıp huzura ermektir. Fakat affetmek için kişinin af dilemesi ve o hatayı bir daha yapmaması da gerekir. Bazen af dilemek sadece dil ile olmaz, hal diliyle de pişmanlık ifade edilebilir. “*Tufandan Önce*” eserindeki Kemal’in pişmanlığı ve eşinin onu affetmesi gibi. “Kemalde netice itibarıyla bir insan, değil mi ama! Bunca iyiliğin, bunca iltifatın altında yunup-yıkanıp kendini topladı. Evine, ailesine bağlandı. İnanmayacaksınız belki ama, yahu bayağı adam oldu yani.”⁶⁵ Kemal eski kötü alışkanlıklarını bırakıp, baba olarak, eş olarak sorumluluk alıyor. Bu tavrını bir çeşit af dileme yöntemi olarak görebiliriz. Belki dil ile de dilemiştir ama yazarımız bundan bahsetmiyor.

“*Kapıları Açmak*” hikâyesindeki Ahmet’in Cihan’dan af dileme arzusu “Cihan usta sakın sakın tavan tahtalarını onarıyor. İçeri girse, çocuğun ellerine yapışsa, ben ettim sen etme dese. Sevenleri ayırmanın cezası nedir?”⁶⁶ şeklinde pişmanlığını iç sesiyle kendisine itiraf ederken, yine içinde büyüttüğü gururu onu engelliyor ve “Sağına soluna bakmıyor. Bir gören olsa ne der.”⁶⁷ Şeklinde inadında ısrar ediyor. Demek ki kişinin pişmanlığına rağmen onu af dileme erdeminden alıkoyan kibridir. Özür dilemek,

⁶⁴Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meali*, ts., el-Beled 90/17.

⁶⁵Kutlu, *Tufandan Önce*, 22.

⁶⁶Mustafa Kutlu, *Kapıları Açmak* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 104.

⁶⁷Kutlu, *Kapıları Açmak*, 2013, 104.

karşımızdaki kişiye zarar verdiğimizizi itiraf etmektir, bu durum da mahcubiyet duygusunu uyandırır. Bu da her insanın yaşamak istemeyeceği bir duygudur.

2.2.7. Aşk

Bir insana ya da herhangi bir şeye tutkuyla bağlı olma duygusu “aşk”ın tanımıdır. Aşk, Allah’a, bir insana karşı olabileceği gibi, bir şeyi elde etme arzusu da olabilir.

Yazarımız kaleme aldığı eserlerinde nerdeyse aşkın her türlüünü işlemiştir. *Menekşeli Mektup* kitabındaki “*Hacca Gidebilmek*” adlı hikâyesinde bunlardan biridir. Bir uzun yol şoförünün Kâbe’ye gidebilme arzusunu, dolayısıyla Allah’a olan aşkını saf bir dille anlatan hikâye, iş için olsa dahi Kâbe yollarında çekilen çilelerin bile güzel geldiği kahramanımızdan bahseder. Hikâyedeki karakter, “Evet arkadaş, benim niyetim hacı olmak. Bu yolda para kazansam da, kazanmasam da önemli değil, yeter ki Allah bana Beytullah’ı tavaf etmeyi nasip etsin diyerek teklifi kabul ettim.”⁶⁸ Şeklinde duygularını ifade ederken her ne pahasına olursa olsun hacı olma arzusunu dile getirmektedir.

Yolda yaşadıkları her zorluğa rağmen Mikât yerine geldiklerinde “Hac yolculuğu böyle olur işte. Az sonra “Lebbeyk” demeye başlayacağız. İkimizin de kalbi kabardı, gözleri yaşardı.”⁶⁹ Kahramanımız sevgiliye kavuşma yolculuğunun her adımında yaşadığı aşkın evrelerini şöyle anlatıyor. “Hacca karar verdiğimde başka bir hale girmiştım. İhramı giyip namazı kılması kişinin bu helalleşme sürecinden sonra içsel bir dönüşüm geçirdiği ve adeta farklı bir ruh haliyle yeni bir aşamaya geçmektedir. Bu ifade, kişinin geçmişteki haliyle şimdiki durumu arasında belirgin bir fark olduğunu ve bir tür manevi yükseliş yaşandığını vurgular.” Telbiye-tekbir derken bir coşkunluk, bir taşkınlık hali. Etrafını göremiyor, karşındakini seçemiyorsun, bir heyecan, bir telaş.”⁷⁰ Zamandan, mekândan soyutlanılmış, mânâ âleminde sevgili ile buluşmanın zamanı gelmiştir. “Harem-i Şerif’e adım atıp Beytullah’ı görünce sanki barajın kapakları açıldı; sürekli büyüyen içimize sığmayan şey gözyaşları halinde dökülmeye başladı. Ben bir şoför adamım, dilim bu kadar dönüyor, halimi nasıl anlatacağımı bilemiyorum.”⁷¹ Âşık-

⁶⁸Kutlu, *Menekşeli Mektup*, 92.

⁶⁹Kutlu, *Menekşeli Mektup*, 97.

⁷⁰Kutlu, *Menekşeli Mektup*, 98.

⁷¹Kutlu, *Menekşeli Mektup*, 99.

Mâşuk buluşması, dillerin lâl olduğu, kelimelerin yetersiz kaldığı ânın tarifini böyle yapıyor, hatta yapamıyor kahramanımız.

Menekşeli Mektup hikâyesindeki aşk da sıradan bir aşk değildir. Yazarımız, Postacı'nın karısına olan aşkını tarif ederken, "Postacı kıza âşık olmuştu. Kerem'in Aslı'yı; Tahir'in Zühre'yi sevdiği kadar olmasa bile, o türden bir aşk ile karısını seviyordu. Bazen kahvaltı masasında kızın ap-ak değirmi çehresine, iri elâ gözlerine, fındık burun, düğme dudaklarına dalıyor: "Yahu bu çocuğa el sürmek bülbülü eti için öldürmek gibi bir şey. İnsan buna nasıl kıyar, bu bakir güzellik bakire kalmalıdır" diye düşünüyordu. Anlayacağınız Postacı kızı bir nihavent şarkı, bir pul, bir çiçek gibi demeyelim de başka türlü bir aşk ile seviyordu."⁷²

"Bir an evvel eve varmak istiyor, mutlak bir sessizlik içinde karsının dizine yatıp yüzüne bakmayı arzuluyordu."⁷³ Postacı, baktıkça doyamadığı eşinin masumiyetine kıyamıyor. Onunla zaman geçirmek, sadece yanında olmak dahi aşkını yaşamasına yetiyor. Fakat eşi ona bakmaya bile kıyamayan eşini bırakıp yedi yaşından beri sevdiği adama kaçıyor, bir zaman sonra yüzü gözü morarmış bir şekilde kapısına geliyor ve af diliyor. Postacı bu yaşanılanı, "Alınyazım geri döndü." diyerek büyük bir fedakârlık örneği gösteriyor.

Öyleyse aşk nedir? Sevdiği için her cefaya katlanmak mı? Bazen bu aşk bedel ödetse de, yoksa aşk iyileştiren, olgunlaştıran bir duygu mudur?

Yazar aşkın felakete götüren boyutunu ise, "*Chef*" kitabında açığa vurmaktadır. Bu aşk yukarıda verdiğimiz örneklerden çok farklı, bir bankada şef olan bir adamın müdür olma ve lüks bir araba alma sevdası. "Gecenin loş aydınlığında arabalar bana cennet bahçelerinde dolaşan hurileri hatırlatıyor. Onlar kadar işveli, onlar kadar füsunkâr."⁷⁴ Şeklinde araba sahibi olma aşkını anlatan karakterimiz, kadın figürü üzerinden aşkıdaki saplantıyı şöyle tarif ediyor. "Kız gibi araba" lafi boşuna mı söylenmiş."⁷⁵ "...sadece otomobillere baktığımı, bunların gayet lüks otolar olduğunu, insanın bakmaya doyamadığını..."⁷⁶ Görenin gözlerini doyuramayacağı kadar güzel ve karakter

⁷²Kutlu, *Menekşeli Mektup*, 18.

⁷³Kutlu, *Menekşeli Mektup*, 19-20.

⁷⁴Mustafa Kutlu, *Chef* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2011), 11.

⁷⁵Kutlu, *Chef*, 10.

⁷⁶ Kutlu, *Chef*, 12.

için adeta bir âşık olma noktasına gelmiş durumda. “...insanın bakmaya doymadığı... Ve benim onlara âşık olduğumu. Bu aşk ile her gece kafayı bulup, sevdiği kızın evinin önünde sabahlayan mecnunlar gibi, bir türbe etrafında aşkla dönen dervişler gibi...”⁷⁷ “Memur bey, yanlış anladınız. Ben hırsız değilim, âşığım âşık.”⁷⁸ diyen kahramanımız karısından, oğlundan vazgeçmiş kendisi bile ne yaşadığının farkında olmadan ailesinin param parça olmasına neden olmuştur. Bu durumu İbn Sînâ şöyle açıklar. “Bazen mutluluğun duyu hazlarını ve yöneticilikleri elde etmekle elde edileceği sanılır. Konuların hakikatine vakıf olanlar için daha evvelden açıklandığı üzere geçici hazlardan hiçbiri mutluluk sayılmaz. Zira her biri, içerisinde birçok kusuru barındırır. Örneğin bunlardan biri şudur: Bu hazları elde etmek için çabalayan hiç kimse, o hazza hiçbir çirkinliğin/bir tiksintinin bulaşmasından kendisini koruyamaz.”⁷⁹ Nitekim kahramanımız da bu iki saplantı derecesindeki takıntısı yüzünden hayatını bedbaht birisi olarak sürdürür. Ulaşma şansı azaldıkça gözünde daha da büyütür ve hiçbir zaman mutlu olamaz.

2.2.8. Ahlak

Kutlu eserlerinde tasvirler oldukça fazladır. Bazen bir iğde ağacının kokusunun hissettirdiğini anlatırken coşkunlaşan yazar, bazen de köyünü özleyen bir genç kızın gözünde canlanan dereden bahseder. Bazen ise mekânların ruhunu tasvir eder. Esasen evlerin, sokakların, mahallenin, kasabanın tasvirini yaparken insanların ruh dünyalarının çevresine yansımalarını anlatır. Mesela ceviz ağacının yetişmesi için gereken şartları anlatırken sanki insanın manevi dünyasını şekillendirmenin formüllerini verir. “Ceviz susuzluğa dayanır. Fidan iken birkaç yıl suyunu vereceksin, hele bir köklensin, ayakları üstüne basar hale gelsin ondan sonrası kolay, yağmurla bile idare eder.”⁸⁰ İnsan da böyledir, kişinin şahsiyet gelişimine katkıda bulunmak, en azından ergenlik çağına kadar çocuğun eğitiminde gerekli ihtimamı göstermek gerekir. Kirlenmeden, bozulmadan fitrata müdahale etmek elzemdir. Daha sonra kendi ayakları üzerinde duracak şahsiyetli bireyler olması, başkasına ihtiyaç duymaması, daha yaş iken doğrulması için emek vermek gerektiği anlatılmıştır. Kutlu'nun kaleminde insanlarda bulunan erdemler mekânlara sirayet etmiştir.

⁷⁷ Kutlu, *Chef*, 12.

⁷⁸ Kutlu, *Chef*, 13.

⁷⁹Sina, *Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğuna İlişkin On Delil / Ahlak Klasikleri 2*, 27.

⁸⁰Kutlu, *Mavi Kuş*, 2017, 132.

Mavi Kuş'ta, "Bu evler sokağa değil, avluya bakar. Sokağa dönük yüzünde, insan boyunu aşan duvarlarda pencere dahi yoktur. Çokluk taştan yapılır ve sağırdır. Sokağa bakan kafesli pencereler bu taş kısmın üzerinde yükselen ikinci katta bulunurlar. Evet ev bahçeye, yani içe açılır. Burası mahrem bir alandır."⁸¹

Şekilde, evlerden bahsedilirken, aslında o evlerde yaşayanların kendi mahremlerini koruduğu gibi dışarıdaki insanların mahremine de kör ve sağır olduğu gerçeği belirtilmektedir. "Ferdî de, aileyi de, cemiyeti de hâlâ yıpranmış dediğimiz o ahlâk ayakta tutmaktadır."⁸² Ne kadar eskimiş, yıpranmış, dejenere olmuş olsa da insanların özümsemiği toplumsal ahlak onları ayakta tutar.

2.3. Mustafa Kutlu'nu Eserlerinde Manevî İyi Oluş Kavramının Topluma Etkisi

İnsan, değerleri ve sosyal hayatıyla toplumun ürünüdür. Toplumla arasındaki bağ ve etkileşim manevî iyi oluşunu olumlu ya da olumsuz etkiler. Her toplumun kendine has değer yargıları vardır. Bu değerler bütünü manevî varlığını korumasına ve geliştirmesine katkıda bulunur. İnsanlar arasındaki yardımlaşma, fedakârlık, ihtiyacı olana sahip çıkma, yeri gelince öğüt verme, ahlaki kuralları önceleme gibi davranışlar kendisini şu ya da bu nedenle yoksun hisseden kişilere manevî bir ilaçtır. Bu değerler bütünü ne kadar güçlü olursa fertler de o kadar huzurlu ve mutlu olur. Kutlu'da eserlerinde bu erdemleri din olgusunun üzerine oturtarak sanatsal bir şekilde kaleme almıştır. Kutlu eserlerinde bu birlikteliğe özel bir vurgu yapar.

"Herkes birbirini yakından tanır, samimi bir şekilde birbirine duyduğu sevgiyi paylaşır. Dertleri dinler, birbirine naz çeker, ara sıra küsüp sonra barışır, zaman zaman kavga eder ancak birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bir araya geldiklerinde birbirlerini çekiştirir, eğlenir, birlikte üzülür ve sevinir. İbadetlerini birlikte yerine getirirler, doğum, cenaze, düğün ve bayram gibi önemli anlarda bir araya gelerek birbirlerine destek olurlar. Bu toplulukta bireyin ayrı bir varlık olmaktan ziyade, ortak bir cemiyetin bir parçası olduğu hissi oldukça belirgindir."⁸³

⁸¹Kutlu, *Mavi Kuş*, 2017, 72-73.

⁸²Kutlu, *Mavi Kuş*, 2017, 75.

⁸³Kutlu, *Mavi Kuş*, 2017, 72.

Mustafa Kutlu eserlerinde toplumun, insanı iyileştiren yönlerine eğilirken, bize örnek teşkil edecek, kaybettiğimiz değerleri yeniden yeşertecek formüller sunar. Bu eserler, ortak bilinçle kurdukları bağlantılar ve içerdikleri anlamları okuyucularıyla paylaşarak bireyin hakikat anlayışının oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bu noktada vurgulanması gereken en temel husus, edebi eserlerin, kendilerine ilgi gösteren okuyucuların hakikat anlayışları üzerinde belirli bir etki bıraktığıdır. Diğer bir deyişle, edebi eserler, onlara yönelen okuyucuların düşünce dünyasını zenginleştirerek, farklı perspektifler sunarak ve derinleştirerek hakikat kavrayışlarını etkileyebilirler. Ancak, edebi eserlere ilgi duymayan bireyler için, bu etki daha sınırlı olabilir, çünkü etkileşim ve içselleştirme süreci eserin okuyucuyla buluşmasını gerektirir.⁸⁴

⁸⁴ Öncü, *"Değer Eğitiminde Kurmacanın İmkânı: Mustafa Kutlu'nun 'Beyhude Ömrüm' Hikâyesinde Hayata Yüklenen Değer"* 476.

SONUÇ

Mustafa Kutlu, 1970 sonrası Türk hikâyeciliğinin öncü yazarları arasındadır. Hikmet ve ahenk unsurlarını merkeze aldığı eserlerinde ülkemizdeki toplumsal değişmeyi incelemiştir. Samimi ve arifane üslubuyla toplumumuzdaki yozlaşmayı kaleme almış, çözümler sunmuştur. Ülkemizdeki bu değişimi 1980 sonrası eserlerine yansıtarak adeta topluma ayna tutmuştur. Bu bağlamda uzun hikâyeciliğe geçiş dönemiyle birlikte eserlerinde, aşk, varoş hayat, çocukluk, acı, fakirlik konularını ana teması yapmıştır. Hikâyelerinde manevi iyileşmeyi sağlamak için sevgi, yardım severlik, tevekkül, sabır, şükür gibi değerleri ön plana çıkaran yazarımız, dünden bakarak bu günümüze çareler üretmiştir. Bu çalışma da, *Uzun Hikâye*, *Mavi Kuş*, *Menekşeli Mektup*, *Tufandan Önce*, *Chef*, *Kapıları Açmak*, *Beyhude Ömrüm* ve *Rüzgârlı Pazar* eserlerindeki manevi değerler incelenmiş, yaşanan toplumsal sorunlara nasıl çare olmuş tespit edilmeye çalışılmıştır. İnsanın beşeri isteklerinin sonunun olmadığını, ulaşmak için çabaladıkça acı ve kederden başka bir şey getirmeyeceğini kurgusal bir dille anlatmaya çalışmıştır. Eserlerindeki karakterler üzerinden dünyevî, gelip geçici heveslerin değil, ruhsal mutluluğu önceleyen erdemlerin insanı mutluluğa götüreceğini vurgulamıştır. Hikâyelerinde yaşanan olaylar, karakterler farklı olsa da, çare hep aynıdır. Çözüm, geleneksel yapımızı bu günümüze uyarlayıp, dinî temellerle kuvvetlendirmektir. Günümüzde kurgusal eserlerin insanların karakterinde ve iç dünyasında etkileri yadsınamaz derecede büyüktür. Kurgusal dünyanın yazılı kaynaklarından olan edebiyat ise bu dünyanın önemli faktörlerindedir. Edebiyat, genellikle insan deneyimleri, duygular, düşünceler ve insanlıkla ilgili evrensel temalar üzerine kurulmuş bir sanat dalıdır. Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliği ise Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Onun hikâyeleri genellikle insanın içsel dünyasına, ahlaki değerlere ve manevi boyutlara odaklanır. Manevi destek, bu bağlamda, okuyuculara hikâyeler aracılığıyla ruhsal bir zenginleşme, düşünsel bir derinlik ve ahlaki bir kavrayış sunma potansiyeli taşır.

Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliği genellikle Anadolu'nun köy atmosferini ve geleneksel yaşam tarzını ele alır. Hikâyelerinde insanın içsel dünyasına odaklanarak, manevi değerlere vurgu yapar. Kutlu'nun eserleri, okuyucularına insanın varoluşsal sorularına, ahlaki ikilemlere ve maneviyatla ilgili meselelere farklı perspektiflerden bakma imkânı tanır.

Manevi destek, bu hikâyelerin okuyucular üzerinde bıraktığı etkiyi ifade eder. İnsanların yaşamın karmaşıklıkları, ahlaki zorluklar veya manevi arayışlarla baş etmelerine yardımcı olabilir. Kutlu'nun eserleri, okuyuculara güçlü bir etik çerçeve sunarak, yaşamın anlamını arama ve manevi değerlere bağlılık konularında düşünmelerine yardımcı olabilir. Bu bağlamda, edebiyat ve özellikle Mustafa Kutlu'nun hikâyeciliği, okuyuculara manevi destek sağlama potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Bilgin, Mustafa. "Hak Dini Kur'an Dili". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/153-163. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çağrııcı, Mustafa. "Merhamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/184-185. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Çağrııcı, Mustafa. "Tevekkül". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/1-2. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çınar, Mehmet. "Dini Tutum ile Psikolojik Sağlık Arasındaki İlişkide Tevekkülün Aracılık Rolünün İncelenmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXII/2 (2022), 1183-1207.
- Kindi. *Üzüntüden Kurtulma Yolları / Ahlak Klasikleri 4*. çev. Mustafa Çağrııcı. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Kutlu, Mustafa. *Arka Kapak Yazıları*. Dergâh Yayınları, 2014.
- Kutlu, Mustafa. *Beyhude Ömrüm*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Kutlu, Mustafa. *Bu Böyledir*. Dergâh Yayınları, 2012.
- Kutlu, Mustafa. *Chef*. İstanbul : Dergah Yayınları, 2005.
<http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=410992&tarama=mustafa+kutlu>
- Kutlu, Mustafa. *Chef*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.
- Kutlu, Mustafa. *Hüzün ve Tesadüf*. Dergâh Yayınları, 2011.
- Kutlu, Mustafa. *Kapıları Açmak*. Dergâh Yayınları, 2013.
- Kutlu, Mustafa. *Kapıları Açmak*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Kutlu, Mustafa. *Mavi Kuş*. Dergah Yayınları, 2017.
- Kutlu, Mustafa. *Mavi Kuş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Kutlu, Mustafa. *Menekşeli Mektup*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Kutlu, Mustafa. *Rüzgârlı Pazar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.
- Kutlu, Mustafa. *Sır*. Dergâh Yayınları, 2012.
- Kutlu, Mustafa. *Tufandan Önce*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.
- Kutlu, Mustafa. *Uzun Hikaye*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Kutlu, Mustafa. *Ya Tahammül Ya Sefer*. Dergâh Yayınları, 2013.
- Kutlu, Mustafa. *Yoksulluk İçimizde*. Dergâh Yayınları, 2016.
- Kutlu, Mustafa. *Yokuşa Akan Sular*. Dergah Yayınları, 2011.
- Okuyucu, Merve. *Mustafa Kutlu'nun Eserlerinde Taşra Ve Taşralılık*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2013.
- Öncü, Ali. "Değer Eğitiminde Kurmacanın İmkânı: Mustafa Kutlu'nun 'Beyhude Ömrüm' Hikâyesinde Hayata Yüklenen Değer" *Toplumsal Bütünleşmede Değerler Ve Eğitimi: III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi* Hasan Meydan. 465-478. (III : 2018 :

Zonguldak)]]. Zonguldak : Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Erişim 07 Aralık 2023)

Sina, İbni. *Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğuna İlişkin On Delil / Ahlak Klasikleri 2.* çev. Fatih Toktaş. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.

Tan, Hümeysra Nazlı - Yıldız, Mualla. “‘Manevi İyi Oluş’ Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımlanması”. *Dini Araştırmalar* 25/63 (15 Aralık 2022), 447-476.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali*, ts.

<https://www.fidankitap.com/>. “Hak Dini Kur'an Dili - Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali (Ciltli) Elmalılı”. Erişim 24 Ocak 2024. <https://www.fidankitap.com/hak-dini-kuran-dili-kuran-i-kerim-ve-turkce-meali-ciltli-1>

IIENSTITU. “Nitel Araştırma”. Erişim 28 Ocak 2024. <https://www.iienstitu.com/blog/nitel-arastirma-nedir>

Çağrııcı, Mustafa. “Rü'yet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/310-311.İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

EK

**“Mustafa Kutlu İle Dünden Bu Güne Toplumdaki Değişimler Üzerine
Sohbet”**

Zübeyya TOPÇU

14 ARALIK 2023

Arş: Merhaba Efendim ben Zübeyya Topçu, Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Manevi Destek Ve Rehberlik Tezsiz Yüksek Lisans Programı öğrencisiyim. Kur'an Kursu Öğreticisiyim.

Arş: Araştırma konum, Mustafa KUTLU eserlerinde manevi iyi oluşluk. Ben bu çalışmayı yaparken eserlerinizde iyi oluş kavramlarını ve bunlarla ilgili hikâyelerinizi ele aldım. Sizin kitaplarınız üzerine çalışma yaptığım için sizinle görüşmenin daha isabetli olacağını düşündüm ve sizinle görüşme talebinde bulundum. Kıymetli zamanınızı ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

M.K: Estağfirullah, peki efendim bende memnun oldum. Benim hakkımda kim, nerede, ne yapıyor. Benimle, eserlerimle ilgili bu tip çalışmalar yapıldı, yapılıyor. Çalışma yapan kişilerin de birbirinden haberdar olması çok önemli, internet ortamında bu çalışmaları bulabilirsiniz.

Arş: Sizinle ilgili ne gibi çalışmalar yapıldı, benim gibi araştırma yapan arkadaşların kolaylıkla ulaşım bilgi edinebileceği türden?

M.K: Benimle ilgili özellikle Dergâh yayınlarından çıkmış, “Üç Konuşma İki Albüm” adında bir eser var, öncelikle hakkımda çalışma yapan arkadaşların bu kitabı görmesi icap eder. Bu kitaptaki konuşmalarda, bu güne kadar ne yaptım, ne yapıyorum, ne yapmaya çalışıyorum ve hikâye alanında neleri gerçekleştirdim bulabilirler. Bunun yanında eserlerimin listesi, çalışmalarımın listesi, senaryolar ve benzeri bilgiler var. Ayrıca hakkımda yazılmış kitapların listesi var. Bunun dışında hususi hayatımla ilgili olarak dedemden babamdan başlayarak bir fotoğraf albümü var.

Arş: Aynı zamanda resimle de uğraşmışsınız.

M.K: Evet, biliyorsunuz bir dönem resimle de uğraştım. Üç Konuşma İki Albüm kitabının sonlarında yaptığım resimlerden seçmeler var. Araştırma yapan arkadaşların

faydalanabileceği “*Sel Gider Kum Kalır*” adlı bir kitabım var. Bu kitapta da benim çeşitli vesilelerle kitaplar ve yazarlar hakkında yazdığım yazılardan oluşuyor. Bu gün tanınmış olan yazarların, şairlerin ilk kitapları hakkında neler yazmışım çalışma yapan arkadaşların görmesinde fayda var.

Arş: Efendim, hikâye ve sanat anlayışınızı hangi temeller üzerine kurdunuz?

M.K: Benim hikâye ve sanat anlayışımın temelinde “*Hikmet ve Ahenk*” var. Hatta bu isimde Alpay Gündüz Doğan’ın bir eseri var. Tabi bunun gibi birçok eser var.

Arş: Hocam, kitaplarınızdaki manevi değerler üzerine çalışıyorum ben. Sizin fikir dünyanızı tam anlamıyla yansıtamayacağım belki ama çalışacağım.

M.K: Tabi çok kitap yazmış bir adamım ben, bereketli bir yazım hayatım oldu. Hikâye kitaplarım var, deneme kitaplarım var fikriyatım o kitaplarda daha belirgin.

Arş: Kitaplarınızda karakterlerinizin ahlaki yönleri çok fazla ön plana çıkıyor, tasvirlerle ya da olaylarla.

M.K: Ben Nurettin Topçu’nun talebesiyim ve ahlaka bakarım. Özel hayatımda da bir şekilde ahlak benim ölçümdür. Yalnız ahlak deyince altında birçok madde var, fazilet, mürüvvet, şefaa gibi.

Arş: Hocam toplumumuzda özellikle gençlerde büyük bir çözülme var. Bu çözülmeyi geri dönüşü olmayan bir yol olarak mı görüyorsunuz, yoksa karanlığın en koyu anı olarak mı?

M.K: Bu çözülmeyi bu kadar mübalağa etmenize gerek yok. Ben bir kitap çıkardım “*Kendini Aş Haddini Aşma*” adında. Çok geniş manada fikirlerimi bir cümleye sığdırmak mümkün değil ama özet olarak; ben Türkiye’deki toplumsal değişmeyi izleyen, inceleyen ve araştıran bir yazarım. Hikâyeci olmakla beraber bu konular hikâyelerimde var. Bu durum 1980’den itibaren hikâyelerime yansımıştır. Tahsil hayatımdan itibaren bu konuyu öne almışımdır. Bu toplumsal değişimin nedeni bütün dünya da olduğu gibi ülkemizi de hegemonik bir baskı altında bulunduran küresel kapitalizmin, neo liberalizmin unsurlarıdır. Bu unsurları kullanarak tüketim toplumu haline dönüştük. Bu tüketim toplumunun görünür tarafları vardır. Aile hayatımızda, tahsil hayatımızda, alışverişimizde hayatımızın her yönüne sirayet etmiş alışkanlıklardır bunlar, giyim kuşamdan oturup kalkmasına kadar varıncaya kadar. Mesela

bakıyorsunuz dindar bir görüntü çizen gençlerimiz ama ayakkabısına varana kadar Amerikan stili. Bu hayat tarzı dünya da olduğu gibi bizi de avucunun içine almıştır. Ama bir ama diyelim buraya, biz dünyanın diğer ülkelerindeki toplumlarından farklı olarak Müslüman bir toplum olduğumuz için ve İslam'ın ilkelerine de mümkün olduğunca uygun yaşamaya çalıştığımız için bu hegemonya bizi çok fazla esir alamadı. Kitaplarımda da anlattığım gibi ülkemiz bir yandan modernleşirken, bir yandan da dindarlaşıyor bu çok tuhaf bir durumdur. Sosyologlar tarafından analiz edilmesi gereken bir durumdur. Şunu söyleyebilirim ki biz zihnen kapitalizme teslim olmuş değiliz.

Arş: Efendim, eserlerinizde de zaman zaman yer veriyorsunuz, bizlerde de geçmişe bir özlem var. Eskilerin edep adap yönünden daha hassas oldukları düşünülüyor. Teknoloji bu günümüzü yozlaştırdı mı, yoksa eskiden bu gelişmeler olsaydı aynı yozlaşma görülür müydü?

M.K: Efendim gençlerimize fazla yüklenmeyelim, hepimiz aynı gemideyiz. Bizim nesil 50-60 yaş üstü olanlar farklı bir Türkiye'de yaşıyorlardı. Ülkemiz, dünya ile birlikte çok çabuk değişen bir başkalaşım içindedir. Eskiden iletişim kanalları bu kadar gelişmiş değildi. İlk televizyon 1970'lerde siyah-beyaz, sonra renkli, sonra çeşitli kanallar derken, şimdi dijitale geçildi. Eskiden herkesin evinde telefon bulunmazdı, şimdi ise herkesin elinde telefon var ve bu telefonlar akıllı telefon. Akıllı telefonlar, farklı iletişim kanalları bizi dünyada olup bitene yaklaştırdı. Bu yaklaştırdıklarının içinde ahlaki problemler de vardır, alışveriş meseleleri de vardır. Tüketim toplumu olduğumuz için bütün bunlar bizi yönlendiren hadiselerdir. Düne nazaran Türkiye çok çabuk değişti, değişiyor. 1980'den itibaren bu değişim çok hızlanmıştır. Tabi bu konu benim konum olduğu için sabaha kadar anlatabilirim ama bir yerde bunun çerçevesini çizmek lazım. Elbette ki aynı şartlar dün de olsaydı aynı yozlaşma yaşanırdı.

Arş: Çok teşekkür ediyorum samimi sohbetiniz için.

M.K: Sağlık sıhhat diliyorum. Çalışmalarınızda takıldığınız bir yer olursa aynı iletişim kanalından ulaşıp bilgi alabilirsiniz. Benim cep telefonum yok, sosyal medyam yok, ehliyetim yok, böyle inziva sayılacak bir hayat yaşıyorum.

Arş: Allah razı olsun hocam, bu vesile ile sizinle tanışmak ve sohbet imkânı bulmaktan dolayı çok memnun oldum.

M.K: Estağfurullah, tekrar görüşmek üzere, hayırlı akşamlar efendim, eyvallah.

Böyle içten, samimi birisi, sorularımı hiç yüksünmeden, kibir yapmadan cevapladı. Eserlerinde irdelediği konuları kendi dilinden dinleyip, toplumsal sorunlara bakışı ve ümit var oluşu beni de umutlandırdı. Sorularıma verdiği içten cevaplar her sorumu ayrıntılarıyla sorma cesareti göstermeme neden oldu. Gösterdiği mütevazılık, babacan tavrı ve değerli fikirleri için kendisine tekrar teşekkür ediyorum.